

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Осадченко Інни Іванівни про дисертацію у вигляді монографії Онопрієнко
Оксани Володимирівни
«Дидактико-методичні засади контролю й оцінювання
навчальних досягнень молодших школярів»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання

Актуальність теми дисертації. Актуальність рецензованої праці викликана модернізаційними змінами, в умовах яких нині функціонує початкова ланка вітчизняної системи загальної середньої освіти. Наразі перед початковою школою поставили завдання оновлення дидактичних, методичних і організаційних засад освітнього процесу, що забезпечують розвиток і саморозвиток особистості дитини; осучаснення змісту освіти, методик і засобів навчання молодших школярів у плані їх відповідності викликам часу. Саме тому до пріоритетів початкової школи належить цільова орієнтація на сформованість результатів навчання у компетентнісному вимірі та достовірне визначення їх якості. Донедавна практика визначення результатів початкової освіти головним чином спиралася на збір адміністраціями шкіл або органами управління освітою статистичних даних про рівні виконання учнями підсумкових контрольних робіт, рідше – на дані моніторингів навчальних досягнень учнів з окремих предметів. Зібрана інформація здебільшого подавалась у кількісних параметрах, що не дозволяло здійснити об'єктивний аналіз якості навчальних досягнень учнів на різних етапах навчання у початковій школі, з'ясувати позитивні та негативні чинники впливу на якість, скоригувати педагогічні дії щодо поліпшення стану. Саме вирішенню такої назрілої проблеми присвячена дисертація у вигляді опублікованої монографії Оксани Володимирівни Онопрієнко.

Провідним задумом дисертації постало розв'язання суперечностей між новим суспільним запитом до осучаснення змісту освіти й браком чіткої номенклатури об'єктів контролю й оцінювання; зв'язку між одержуваними результатами і їх впливу на дидактичний процес, адекватного освітній ситуації інструментарію вимірювання результатів навчання. Такі суперечності сфокусували дослідницький пошук у напрямі теоретичного обґрунтування

дидактико-методичних засад контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу й розроблення методики створення інструментів вимірювання освітніх результатів на різних етапах процесу навчання.

Дисертацію виконано відповідно до тематичних планів науково-дослідної роботи відділу початкової освіти імені О. Я. Савченко Інституту педагогіки НАПН України «Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі» (01.01.2010–31.12.2013 рр., державний реєстраційний номер 0110U001154); «Дидактичне моделювання організаційних форм компетентнісно орієнтованого навчання у початковій школі» (01.01.2014–31.12.2016 рр., державний реєстраційний номер 0114U003129); «Дидактико-методичний супровід компетентнісно орієнтованого навчання у початковій школі» (01.01.2017–31.12.2019 рр., державний реєстраційний номер 0117U000048); «Технології компетентнісно орієнтованого навчання у початковій школі» (від 01.01.2020 р., державний реєстраційний номер 0120U100393). Тему дослідження затверджено рішенням вченої ради Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 5 від 26.05.2014 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі, освіти, педагогіки і психології (протокол № 6 від 17.06.2014 р.).

Узагальнюючи викладені вище міркування, вважаємо тему дисертації актуальною, затребуваною і такою, що відповідає сучасній парадигмі освіти.

Наукова новизна дослідження. Аналіз наукового доробку О. В. Онопрієнко дає підстави вирізнити наукову новизну й теоретичне значення дослідження.

Заслуговує на увагу теоретичне обґрунтування й розроблення концептуальних положень щодо вимірювання навчальних досягнень молодших школярів, на основі яких створено і впроваджено в масову практику дидактико-методичний супровід оцінювання результатів навчання на засадах компетентнісного підходу – методика розроблення інструментарію для різних видів контрольних-оцінювальних процедур, вимірювальні матеріали, організаційні засади їх реалізації в освітньому процесі.

О. В. Онопрієнко розробила змістове наповнення та організаційне забезпечення реалізації функцій контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів у межах системи уроків у взаємозв'язку з логікою розгортання процесу навчання та особливостями змісту й перебігу його етапів; узагальнила характеристики рівнів навчальних досягнень у проєкції на зміст початкової освіти.

Дисертанткою розроблено перелік об'єктів формуального і підсумкового контролю й оцінювання результатів навчання з мовно-літературної, математичної і природничої галузей у Новій українській школі; вибудовано їх ієрархію; розроблено дидактико-методичні вимоги до створення діагностувальних завдань для формуального та підсумкового оцінювання результатів навчання з різних освітніх галузей на основі їх провідних цілей; виділено дидактичні принципи, які забезпечують визначення змісту навчання як ресурсу формування обов'язкових і очікуваних результатів початкової освіти; виокремлено й схарактеризовано види та функції контрольної-оцінювальної діяльності вчителя початкової школи в контексті впровадження компетентнісно орієнтованої освіти; обґрунтовано концептуальні ідеї формуального оцінювання.

Найістотніші наукові результати, що містяться в дисертації у вигляді опублікованої монографії. Вважаємо цінним для теорії дидактики визначений дисертанткою змістовий діапазон навчальних досягнень учнів початкової школи в контексті нової освітньої парадигми. Схарактеризовані компетентнісні результати навчання молодших школярів у дидактичному й психологічному аспектах – як інтегрований результат засвоєння запроєктованої системи знань, способів діяльності, уміння виявляти ціннісні ставлення, характеристики і ступінь оволодіння якими розрізняються залежно від етапу засвоєння певної частини соціального досвіду, трансформованого в змісті навчального предмета; особистісні якості, що позначаються на здатності дитини самостійно діяти в навчальних і життєвих обставинах на основі сформованого навчального досвіду. Дослідницею виділено аспекти прояву компетентностей, які відображають структуру й водночас критерії сформованості предметних компетентностей.

О. В. Онопрієнко зосереджує увагу на узагальненні поняття суб'єктних надбань особистості учня, яке є суттєвим для сучасних підходів щодо інтерпретації навчальних досягнень; розроблено показники вимірювання особистісних характеристик навчальних досягнень; визначенні сфери в початковій освіті, до яких доцільно застосовувати таксономії навчальних цілей.

Дослідницею вдало розширено наукові уявлення про контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів як невід'ємного складника дидактичної системи початкової освіти: обґрунтована функціональна залежність контрольної-оцінювальної діяльності від пріоритетних цілей початкового навчання, виявлено умови позитивного впливу цієї діяльності на забезпечення якості початкової освіти.

Науково цінних є те, що дістали подальшого розвитку наукові позиції щодо сутнісних ознак дидактичних категорій: навчальні досягнення молодших школярів; освіченість випускника початкової школи; досвід діяльності молодшого школяра; критерії оцінювання; навчальність учнів початкової школи.

На нашу думку, актуальним для теоретичних засад ефективності здійснення контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів є узагальнення сутнісних ознак ключових компетентностей як пріоритетних у реалізації Державного стандарту початкової освіти (2018 р.): поліфункціональність (дозволяють розв'язувати широке коло особистісно і соціально значущих задач і проблем); міждисциплінарність (застосовуються не тільки в освітньому процесі, але і в позашкільному середовищі); багатокомпонентність; спрямованість на розвиток критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції (самовизначення), поєднання особистісного і соціального досвіду; ситуативність виявлення. У роботі ґрунтовно описано аспекти прояву компетентностей, які відображають структуру й водночас критерії їх сформованості, а саме: мотиваційний, що охоплює цілі – результати, на досягнення яких спрямована діяльність, і мотиви, які спонукають до діяльності; когнітивний, який виявляється у володінні учнем предметним змістом; операційно-діяльнісний, представлений досвідом застосування предметних знань,

умінь і навичок; рефлексивний, виражений здатністю учня здійснювати самоконтроль, самоаналіз і самооцінювання власної діяльності.

Заслужує на увагу, запропоновані у дисертації рівні реалізації змісту початкової освіти в контексті компетентісно орієнтованої парадигми навчання: рівень загального теоретичного уявлення, що виражається у рамках кваліфікацій, концепціях освіти освітніх стандартах; рівень освітньої галузі або навчального предмета, який розгортається в концепціях навчання, навчальних програмах, типових освітніх програмах; рівень навчального матеріалу – характерного для освітньої галузі або окремого предмета комплексу компонентів змісту, відображеного в навчальних текстах, завданнях, задачах, вправах шкільних підручників і навчальних посібників; рівень процесу навчання, в якому вище вказані рівні реалізуються у ході спеціально організованої й домінуючої для освітньої галузі навчальної діяльності, де взаємодіють учитель і учні на основі галузевих методик і технологій навчання; рівень структури особистості здобувача освіти, на якому зміст переходить в індивідуальне надбання дитини й може бути діагностованим на основі чинних для системи освіти критеріїв оцінювання навчальних досягнень.

Дисертантка зосереджує увагу на обґрунтуванні дидактичних принципів, які забезпечують визначення змісту навчання як ресурсу формування обов'язкових і очікуваних результатів початкової освіти: науковості та послідовності, що відповідає логіці розвитку теоретичного мислення учня; системності й систематичності в побудові предметного змісту; наступності й послідовності в розгортанні змісту як у межах одного року навчання, так і впродовж всього шкільного періоду; взаємозв'язку змістового й процесуального аспектів навчання, що виявляється в урахуванні всіх основних видів людської діяльності, відображених у предметах або курсах навчального плану; структурної єдності змісту на різних рівнях його формування, що передбачає рівнозначність і пропорційність навчальних компонентів; посильності, яка позначається на об'єктивній складності та суб'єктивній трудності змісту, зумовленій віковими можливостями учнів; практичної й особистісної цінності для загальнокультурного, наукового, технологічного розвитку особистості, для

сучасної і майбутньої життєдіяльності дитини; індивідуалізації і диференціації навчання.

Цінними для практики навчання майбутніх учителів початкової школи є ідеї, прийнятні для урахування в Новій українській школі, а саме: індивідуальний характер здійснення контролю й оцінювання, диференційований підхід, систематичність процесу, різноманітність форм організації (знанієво орієнтована система); персональний облік реальних досягнень кожного учня (педагогічна технологія рівневої диференціації); використання широкого спектру педагогічних і психологічних діагностувальних методик для урахування факторів впливу на успішність учня (технології індивідуалізації навчання); охоплення контролем важливих для життя умінь і цінностей, до яких застосовується безбальне оцінювання на основі змістового підходу (педагогічні технології на основі гуманно-особистісної орієнтації) тощо.

Оцінка змісту та завершеності дисертації у вигляді опублікованої монографії. Робота О. В. Онопрієнко складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками і списками використаних джерел (всього налічує 518 позицій), загальних висновків, додатків (розміщено на 55 сторінках), словника термінів і понять. Роботу викладено на 420 сторінках, з них 321 сторінка основного тексту. Основний текст дисертації містить 12 таблиць, 4 рисунки.

У вступі до дисертація у вигляді опублікованої монографії О. В. Онопрієнко обґрунтувала актуальність дослідження, чітко сформулювала мету, об'єкт, предмет, теоретико-методологічну основу дослідження та завдання дослідження.

У першому розділі – **«Навчальні досягнення молодших школярів як категорія дидактики початкової освіти»** – простежено еволюцію змістового наповнення категорії навчальних досягнень у взаємозв'язку з розвитком освітніх парадигм й ідеологічно зумовлених підходів до побудови педагогічної культури діяльності. Авторкою визначені суттєві для розв'язання проблеми дослідження ознаки навчальних досягнень: придатність для вимірювання, ранжування й оцінювання; залежність від особистісних якостей суб'єкта навчання; обумовленість мірою сформованості та етапом діяльності, на якому фіксується результат; позитивний і комплексний прояв здобутків; доступність для

дослідження на завершальній стадії певного етапу процесу навчання; прогнозованість.

Розкрито залежність характеристики і рівня об'єктивних навчальних результатів – знань, умінь і навичок, предметних компетентностей – від цілей навчання та етапу освоєння певної частини соціального досвіду, трансформованого в змісті навчального предмета або освітньої галузі. На основі аналізу теоретичних аспектів формування навчальних цілей і належних їм результатів обґрунтовано висновок про необхідність дотримання відповідності когнітивного рівня діяльності певному етапу засвоєння змісту навчання.

У другому розділі – **«Ресурси формування результатів навчання у початковій школі»** – обґрунтовано дидактичні принципи, які забезпечують визначення змісту навчання як ресурсу формування обов'язкових і очікуваних результатів початкової освіти: науковості та послідовності, що відповідає логіці розвитку теоретичного мислення учня; системності й систематичності в побудові предметного змісту; наступності й послідовності в розгортанні змісту як у межах одного року навчання, так і впродовж всього шкільного періоду; взаємозв'язку змістового й процесуального аспектів навчання, що виявляється в урахуванні всіх основних видів людської діяльності, відображених у предметах або курсах навчального плану; структурної єдності змісту на різних рівнях його формування, що передбачає рівнозначність і пропорційність навчальних компонентів; посиленості, яка позначається на об'єктивній складності та суб'єктивній трудності змісту, зумовленій віковими можливостями учнів; практичної й особистісної цінності для загальнокультурного, наукового, технологічного розвитку особистості, для сучасної і майбутньої життєдіяльності дитини; індивідуалізації і диференціації навчання.

У третьому розділі – **«Складники контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів»** – О. В. Онопрієнко визначила сутнісні ознаки формувального підходу до оцінювання, трансформованого з європейських освітніх практик, зокрема такі: систематичне відстеження індивідуального розвитку школярів у процесі навчання для його своєчасної корекції; активне залучення учнів до процесу оцінювання власної діяльності; відкрите критеріальне

оцінювання, за якого критерії оцінки прозорі й зрозумілі всім учасникам освітнього процесу й операціоналізовані; стимулювання учнів у прагненні мати в навчанні високі результати; визначення чітких критеріїв відповідно до окреслених у стандарті освіти очікуваних результатів; проектування освітнього маршруту на основі наявних на певний момент знань і вмінь; організація навчального процесу в атмосфері позитивного мікроклімату, ситуації успіху, емоційного задоволення; залучення дітей до процесу навчання як його активних учасників шляхом формування і застосування рефлексивних умінь (самоаналізу, самоконтролю, самооцінювання, самокорекції); орієнтація освітнього процесу на розвиток у школярів загальнонавчальних умінь і особистісних якостей. Конкретизовано об'єкти формувального оцінювання, проілюстровано їх підпорядкування очікуваним результатам освітньої програми і обов'язковим результатам Державного стандарту початкової освіти.

У четвертому розділі – **«Вимірники навчальних досягнень молодших школярів»** – обґрунтовано й розроблено методику створення діагностувальних завдань для формувального та підсумкового оцінювання результатів навчання з різних освітніх галузей на основі їх провідних цілей: відстежувати динаміку розвитку дитини й виявляти етап, на якому відбувається перехід на якісно новий рівень засвоєння навчального матеріалу; здобути дані про рівень засвоєння учнями змісту освіти в межах розділу або циклу навчальних тем. Ця методика була апробована впродовж 2017–2020 рр. у межах партнерської підтримки організації педагогічного супроводу навчання математики учнів пілотних класів всеукраїнського експерименту за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення початкової освіти в умовах реалізації нового Державного стандарту початкової освіти».

Дослідницею вказано, що методика створення інструментарію контролю й оцінювання результатів навчання молодших школярів була апробована вчителями, які брали участь в експертному вивченні стану проблеми на теоретико-пошуковому етапі дослідження. Вони впродовж двох років користувалися нашими методичними розробками й запропонованими системами

завдань. Зміни, що сталися у дотриманні вчителями запропонованих дидактичних умов, покажемо в таблиці.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. До вагомих результатів дисертації у вигляді опублікованої монографії О. В. Онопрієнко зараховуємо практичне значення роботи, яке полягає в тому, що розроблено й упроваджено в масову практику технологічні процедури створення інструментарію оцінювання навчальних досягнень учнів; підготовлено й апробовано ресурсне забезпечення для дидактико-методичного супроводу контрольної-оцінювальної діяльності в Новій українській школі, що охоплює методику конструювання інструментарію формувального оцінювання навчальних досягнень учнів; методику розроблення інструментарію для технології вхідного діагностування навчальності учнів; методику конструювання інструментарію підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів; методику конструювання інструментарію оцінювання для державної підсумкової атестації; результати дослідження використані у процесі розроблення державних стандартів початкової освіти 2011 і 2018 рр., під час створення навчальної програми з математики (2012 р.) і типової освітньої програми математичної галузі (2018 р.); у розробленні критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи (2012 р.); у підготовці й проведенні загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів 2017 року»; під час розроблення і проведення курсів підвищення кваліфікації керівних та педагогічних кадрів закладів загальної середньої освіти, працівників методичних служб «Методика формування математичної компетентності учнів початкової школи» (2020 р.); під час проведення літніх шкіл для вчителів початкових класів (м. Скадовськ Херсонської обл., 2017, 2018, 2019 роки).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації у вигляді опублікованої монографії та в опублікованих працях. Результати дослідження О. В. Онопрієнко висвітлено в 76 працях, із них: 1 одноосібна монографія, розділи до 3-х колективних

монографій, 1 методичний посібник; 5 підручників і 2 навчально-методичні посібники (у співавторстві); 22 навчальні посібники (5 одноосібних); 17 статей у наукових фахових виданнях України (14 одноосібних), 5 статей у зарубіжних періодичних виданнях із педагогіки (4 одноосібні), 6 статей у науково-методичних виданнях; 34 публікації у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації у вигляді опублікованої монографії. Структура, зміст, результати дослідження, основні висновки, викладені в авторефераті відповідають і відбивають основні положення дисертації у вигляді опублікованої монографії.

Зауваження до роботи та дискусійні положення. Позитивно оцінюючи роботу, її новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, висловимо деякі зауваження та пропозиції:

1. Дидактико-методичні засади контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів мають глибоке психологічне підґрунтя. На нашу думку, доцільно було б проаналізувати зазначене в окремому підрозділі роботи. Зокрема, зважаючи на сучасні світові наукові тенденції, доречно було схарактеризувати психодидактичні засади досліджуваних процесів.

2. Робота, на наш погляд, набула б більшої наукової значущості за умови ґрунтовного, а не наявного побіжного аналізу зарубіжних нормативних документів та сучасних зарубіжних наукових тенденцій щодо представлених у них дидактико-методичних засад контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.

3. Оскільки у другому розділі роботи одним із рівнів реалізації змісту початкової освіти в контексті компетентнісно орієнтованої парадигми навчання визначено рівень структури особистості здобувача освіти, на якому зміст переходить в індивідуальне надбання дитини й може бути діагностованим на основі чинних для системи освіти критеріїв оцінювання навчальних досягнень, на наш погляд, доречно було виокремити й рівень структури особистості вчителя початкової школи, з точки зору об'єктивності / суб'єктивності досліджуваних чинників.

4. Попри цінність у роботі визначених методологічних підходів створення сучасного підручника як основного носія змісту освіти й ресурсу формування обов'язкових і очікуваних результатів, вважаємо, доцільно було б виокремити методологічні підходи до контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.

5. Вважаємо, що робота набула б покращеного візуального сприйняття, якби окремі рівні, структури, компоненти досліджуваного процесу представити у рисунках, збільшуючи їх кількість від наявних чотирьох рисунків.

Висновок про відповідність дисертації у вигляді опублікованої монографії вимогам «Порядку присудження наукових ступенів». Водночас, вказані зауваження мають рекомендаційний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Дисертація Онопрієнко Світлани Володимирівни «**Дидактико-методичні засади контролю й оцінювання навчальних досягнень молодших школярів**» є завершеним, цілісним, логічним дослідженням, відповідає вимогам пп.9,10,12,13,14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

I. I. Осадченко

Підпис офіційного опонента I. I. Осадченко засвідчую:

доктор педагогічних наук, професор,
ректор Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

O. I. Безлюдний